

Kalotaszeg új monográfiája

Balogh Balázs–Fülemile Ágnes: *Történeti idő és jelenlét Kalotaszegen. Fejezetek egy emblemikus néprajzi táj jelképpé válásának történeti, társadalmi folyamatairól.*

Bp. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet, 2023. 658 old. (Életmód és Tradíció 18.)

Balogh Balázs és Fülemile Ágnes *Történeti idő és jelenlét Kalotaszegen. Fejezetek egy emblemikus néprajzi táj jelképpé válásának történeti, társadalmi folyamatairól* című könyve 2023-ban jelent meg a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet gondozásában Budapesten, az Életmód és Tradíció sorozat 18. köteteként.

A szerzőpáros a rendszerváltozás óta folytat történeti- és társadalomnéprajzi kutatásokat Kalotaszegen, ami azt jelenti, hogy több mint három évtizedes tudományos munka gyümölcse ez a kötet. A hosszú időtartam alatt végzett rendszeres kutatás, és a személyes látogatásaik lehetővé tették számukra, hogy a megfigyelt jelenségeket változásaiban ragadják meg, és azoknak az alakulását folyamatában vizsgálják.

Balogh Balásznak és Fülemile Ágnesnek 2004-ben jelent meg az első könyve Kalotaszeg társadalmáról *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen* címmel,

amely amellett, hogy rendkívül hiánypótló, a 21. század legjelentősebb Kalotaszeghez fűződő néprajzi szakirodalmává, monográfiájává vált. Ennek a folytatása tulajdonképpen a 2023-as kötet, amely jobbára a korábbi munkára támaszkodik, azonban újabb eredményekkel és ismeretekkel egészül ki. Ennek köszönhetően egy gazdagabb, vastosabb, terjedelmesebb munkát foghatunk most a kezünkben.

A kötetről külső jegyeit tekintve elmondható, hogy igényességről és nagyfokú illusztrativitásról árulkodik. A keménykötésű borítón egy 2004-es kalotaszentkirályi szüreti felvonulás pillanata látható, amelyet Fülemile Ágnes örökölt meg. A szüreti felvonuláson kalotaszegi népviseletbe öltözött lányok, fiatal asszonyok énekelnek Kalotaszentkirály utcáján. A fotó színei összhangban vannak a betűk színeivel, hiszen mindkettőben a piros, fehér és a zöld színek szimbolikusan dominálnak.

Ágoston-Szűcs Brigitta (1989) – muzeológus, doktorandusz, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet; megbízott kutató, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, brigi.szucs@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2024-2-12>

A kötetnek három nagyobb fejezete van, amelyekhez számos alfejezet kapcsolódik, amelyek rendkívül sokoldalúan közelítik meg az adott témákat. Mindezeket megelőzi a szerzők előszava, valamint dr. Péntek János professzor prologusa, amelyben Kalotaszeg „felfedezéséről” és nemzeti jelképpé válásáról, a táji öntudatáról, és a szerzőpáros munkájának érdemeiről olvashatunk. Péntek János majdnem ötoldalas szövege fontos megállapításokat tesz, valamint tisztáz egy-egy általánosításból fakadó tévhitet a tájegység kapcsán. Például leírja, hogy a kalotaszegi falvak uradalmakhoz tartozó jobbágyfalvak voltak, amelyeknek nem volt saját történeti narratívájuk és lakóiknak határozott nemzet tudatuk. Az utóbbi kialakulása a 19. és 20. századi magyar társadalom értelmiségi elitjének, művészeinek és tudósainak a táj iránti érdeklődéséhez köthető. Szó esik a kalotaszegi egyházról is abban a tekintetben, hogy a közvélekedéssel ellentétben, valójában ez nem volt általános társadalmi jelenség a teljes tájegységen (inkább csak a Nádamentén).

A szerzők az *Előszó*ban tájékoztatnak arról, hogy miként tagolódik a kötetük, és hogy miben jelent újdonságot a 2004-es kiadáshoz képest. Tisztázzák, hogy több évtizedes terepkutatást folytattak, amelynek „bázisa” Nyárszó volt, ahova családosan költöztek ki 2005-ben fél esztendőre. A terepmunka mellett kiterjedt levéltári kutatásokat is végeztek, valamint a szórványosodással, az etnikai konfliktusokkal, a regionális identitással, és a Kalotaszeg-imázs kialakulásával kapcsolatos ismereteik is gyarapodtak. Továbbá a szerzőpáros felsorolja azokat a kérdéseket, és témákat, amelyek a jelen munkában hangsúlyos szerepet kaptak. Így kerül feltárára ebben a kötetben a regionális csoportidentitás-képzés történeti és jelen folyamatainak különböző aspektusai, a népművészetéről híressé vált Kalotaszeg külső és belső képének alakulásában közrejátszó

tényezők, a kulturális kifejezések, a lokális és a regionális identitás összefüggései, a hagyomány használatának és őrzésének különféle módjai és változásai, a történelmi sorsfordulók hatásai, a szórványosodás folyamata, a peremvidék magyar szórványközösségeinek Kalotaszeghez való viszonya, és a néprajzi terepmunka elméleti és módszertani kérdései.

Az első főfejezet, amely a *Kalotaszeg, a magyar népművészet emblematikus tája mint identitásrégio* címet viseli, további három alfejezetre oszlik. A *Kalotaszeg mint identitásrégio* című részben a szerzők Kalotaszeg elnevezésével, annak jelentésváltozataival, a regionális identitás alakulásával és folyamatával foglalkoznak, mindezzel úgy, hogy a társadalomtörténeti kontextusba való beágyazottságot és a táji struktúra szerveződését is figyelembe veszik. A *Reprezentáció és reprezentativitás – A kalotaszegi népművészet „felfedezésének” főbb hullámai* című alfejezetben azt vizsgálják, hogy 1840-től miként, és milyen hatások által vált Kalotaszeg a 19. és 20. század fordulójára a magyar nemzeti kultúra ikonjává és ez a tájegység hogyan fonódott össze a nemzeti öntudattal. Ebben az alfejezetben olyan értékes és hiánypótló információkra is szert tehetünk, amelyek a népi építészetet is érintik. Külön rész szól a svájci villák „divathullámáról”, amely a kalotaszegi épületdekorációkban is megnyilvánul, jellemzően a díszesen fűrészelt deszkaoromzatokban. A szerzők utánajárásának köszönhetően fény derül a kalotaszegi építészet eme rejtélyes, és különleges, svájci építészeti stílusból eredő attitűdjének történetére is. A harmadik alfejezetben, ami a *Lépváltás és léptékváltás a hagyományörzés módozataiban* címet viseli, arról olvashatunk, hogy az utóbbi 150 évben milyen folyamatok zajlottak le, amelyek a paraszti kultúra változásához és elhagyásához vezettek. Ezenkívül a hagyományörzéssel, és hagyományalkotással kapcsolatos kérdések is felvetődnek,

és megismerhetjük az ezzel kapcsolatos új fogalmakat, tartalmakat és gyakorlatokat. A fejezet befejezéseként a szerzők konkrét példával szemléltetik az általuk tapasztalt jelenségeket. Például szó esik a lakodalmakról is, hogy azokban milyen hagyományos elemek szerepelnek még napjainkban is, és melyek tűntek már el. Továbbá az öltözködés módzatai, a népviseletbe való öltözés változásai is ismertetésre kerülnek.

A *Történelmi traumák és a szórványosodás* című második főfejezetben a levéltári anyagok tükrében vizsgálják a különböző társadalmi folyamatokat és azok hatását. Például olvashatunk a magyargyermostonori egyház- és iskolaügyi sérelmekről, konkrét esetlírást kapunk Magyarvalkóról és Kalotaszentkirályról, valamint megismerhetjük az 1940–1944-es események következményeit is. Ezenkívül az 1944–1950 közötti időszakról és annak társadalomtörténeti tanulságairól is hiteles ismeretet szereztünk, ennek a fő forrása a Kalotaszegi Református Egyházmegye Esperesi Hivatalának 20. századi iratanyaga volt. Végül a második főfejezet utolsó része az elzárkózást és kapcsolatkeresést mint magatartásformákat vizsgálja Kalotaszeg peremvidékén, ebben az alfejezetben az egyes területek, és falvak történeti narratíváiról is olvashatunk.

Az utolsó főfejezet a *Jelenlét, kapcsolat-tartás és terepmunkamódszerek a változó Kalotaszegen – „A maga kultúráját vizsgáló kutató” erdélyi terepen* címmel rendkívül érdekes és tanulságos rész, amelyben a kutatók önreflexiója nyilvánul meg. Továbbá nemcsak a kutatás tanulságairól, kérdéseiről,

a használt kutatási módszerekről és technikákról kapunk leírást, hanem magukról a kutatók gondolkodásáról is. Mindazáltal nem csupán Kalotaszeget ismerjük meg a kötetben, hanem szerzőpárost is, valamint azokat a kapcsolatokat, kötődéseket is, amelyek köztük és a beszélgetőpartnereik között fonódott. Azért is érdekes ez az újszerűség egy monográfiai szintű kötet végén, mert ily módon nemcsak a vizsgált tájat ismerjük meg tüzetesen, hanem bepillantást nyerhetünk a „kulisszák mögé” is azáltal, hogy a szerzők őszintén vallanak kutatómunkájuknak és személyes életüknek hátteréről, emberi kapcsolataikról, érzéseikről, benyomásaikról is. Ezáltal sokkal hitelesebbé, „életszagúbbá” válik a könyvben kibontakozó valódi Kalotaszeg képe.

A kötet rendkívül illusztratív, szinte nincs olyan alfejezete, amelyhez ne kapcsolódna színes képanyag is. Ezek között találunk archív felvételeket, levéltári forrásokat, mű- és kézműves alkotásokat, népművészeti munkákat, épület- és tárgyfotókat, valamint saját, terepen készült fotókat. A kötetnek tehát nem csak a tartalma informatív és izgalmas, hanem a hozzá tartozó képanyag is, amely önmagában is sokatmondó, szinte önálló albumként is megállná a helyét.

Befejezésékként a recenziens csak megismételni tudja Péntek János előszóban kifejtett gondolatát, miszerint Balogh Balázs és Fülemile Ágnes új Kalotaszeg-kötete és az azt megelőző tudományos munka példaértékű, egyedi és megismételhetetlen.

ÁGOSTON-SZŰCS BRIGITTA